

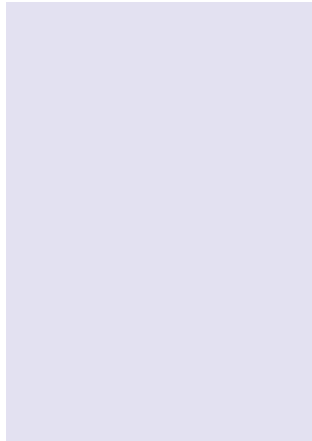
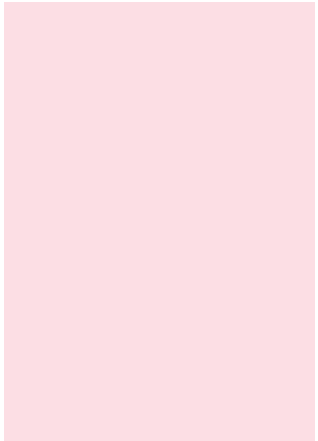
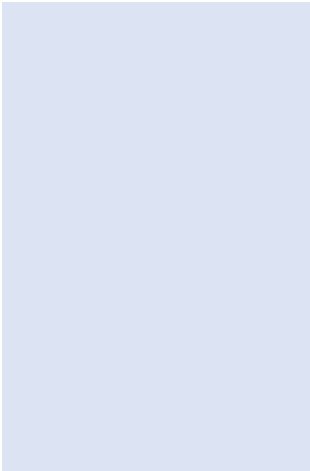
Ngaahi 'apiako 'a e Pule'angá 'i NSW – tataki e halá

Time to start school

Family guide to starting Kindergarten

Taimi ke kamata 'a e akó

Ko e fakahinohino ma'ae familí ki he kamata ako he Kindergarten

NEW SOUTH WALES
DEPARTMENT
OF EDUCATION
AND TRAINING

'Oku talitali lelei kimoutolu ki he akó

Taimi ke kamata 'a e akó

Ko e me'a te ke 'ilo 'i lotó

Ko ha kamata lelei ki he akó	2
Ko e ako 'a ho'o tamá	6
Mo'ui 'i he akó	8
Tekinolosia 'i he 'apiakó	11
Lisi fakamanatu ki he teuteu akó	12
<i>Mātu'a tauhi ako</i>	14
<i>Faile 'o e ngaahi 'aho akó</i>	15
Ko ha loki ako Kindergarten	16
Tokanga 'i 'o e fānauakó	18
Founga ngāue fakatimi	
– ho'o tamá, koe mo e akó	20
Ngaahi 'aho mo'ui lelei 'a e akó	22
Fakamatala 'aonga	26

Ko ha kamata lelei ki he akó

Teuteu'i 'i 'api kimu'a pea kamata 'a e akó 'e tokoni ia kiate koe mo ho'o tamá ke lotolahi mo ongo'i loto fiefia fekau'aki mo e kamata 'a e akó.

Teuteu mo ho'o tamá ki he akó

Kuo mei taimi – 'oku mei kamata 'e ho'o tamá 'a e 'aho 'uluaki 'o ha me'a fo'ou mo fakafiefia. Mahalo nai te ke fifili pe ko fē 'a e me'a 'e kamata 'aki hono 'ai ho'o tamá ke mateuteu.

'Oku mau 'ilo ko e taha 'eni ha fu'u sitepu lahi ki he taha kotoa. Ko hono fa'ufa'u 'o ha founa fengāue'aki fakataha mo koe ki hono poupu'i 'o e ako ho'o tamá 'oku mahu'inga ia kiate kimautolu. Ko 'emau timi 'a ia ko e kau faiako mataotao mo e kau ngāue poupu ki he kau faiakó 'oku nau 'i heni ke 'oatu ki ho'o tamá 'a e kamata lelei ki he'ene akó.

Mahalo pē ko ho'o 'uluaki fetu'utaki mo e 'apiakó 'e fai ia mo e kau ngāue 'i he 'ofisi pule'i 'o e 'apiakó. Ko e kau fofonga malimali ia 'i he 'ofisi. Te nau tokoni'i hano 'oatu kiate koe ha fakahinohino te ke fiema'u. 'Oku nau ngāue mo fokotu'utu'u ha ngaahi 'apoinimeni kiate koe mo e puleakó, kau faiakó pe ko ha taha 'o e kau ngāue 'o e 'apiakó, 'o kapau 'oku ke fiema'u ke ke talanoa ki ha taha 'iate kinautolu.

Teuteu 'i 'api

'Oku 'iai e 'uuni me'a ke fokotu'utu'u, patiseti (budget) mo palani ki ai kimu'a pea kamata 'a e akó.

Patiseti

'Oku 'i ai ha ngaahi fakamole fo'ou 'i he kamata 'a e akó hangē ko hono fakataha 'a e teunga akó mo e 'u sū ako 'a ia 'e ala tokoni lahi ke 'uluaki 'ai ha patiseti 'a e ngaahi me'a ko 'eni kimu'a. Kapau 'oku ke fiema'u ke tokanga'i ho'o tamá 'i he tuku 'a e akó, ko e ngaahi fakamole ni 'oku fiema'u ke fakakau ia 'i ho'o patiseti.

'U teungaakó

'E talaatu 'e he 'apiako ho'o tamá 'a e teungaako mo e feitu'u ke fakataha mei ai. Ko e 'u tatā ko e konga ia 'o e teungaakó ke malu'i'aki ho'o tamá mei he la'a. Ko e anga maheni 'oku 'i ai 'a e teunga ki he faha'ita'u mafaná, faha'ita'u momokó mo e sipoti.

Ke fakasi'isi'i e ngaahi fakamolé, 'oku fakalele leva 'e ha ngaahi 'apiako lahi ha polokalama 'a ia 'oku tånaki ai e ngaahi teunagako 'o ha fanauako 'oku 'ikai toe hao 'ia kinautolu ke 'oatu ki ha fanauako tenau fiema'u.

Kapau 'oku te'eki ke lēsisita ho'o tamá 'i he 'apiakó, kataki 'o 'alu ki he 'apiakó 'o lēsisita pea kapau ko ho'o tamá 'oku 'i ai ha ngaahi fiema'u makehe kiai pe ko ha ngaahi me'a 'oku kovi ki he 'ene mo'uí pea 'oku mahu'inga leva ke ke fakahā ia ki he pule akó.

Foaki Pa'anga

'E 'i ai ha kole tokoni fakapa'anga 'a e ngaahi 'apiakó kiate koe ki hono fakalalaka 'o e ngaahi polokalama fakaako mo e sipotí. 'E fai atu mo e kole ke ke totongi e ngaahi polokalama ako (excursions) lolotonga 'o e ta'u ke patoloaki kimu'a e ako ho'o tamá pea kapau ko ho'o tamá 'oku kau 'i ha ngaahi polokalama ako makehe hangē ko e sipoti pe tãme'a, 'e fai atu mo e kole ke ke totongi ki hono haea (hire) mo fetuku holo e ngaahi naunau ki he feitu'u 'oku fai ai e ngaahi polokalama ko iá.

Tokoni fakapa'anga

Kapau 'oku ke faingata'a'ia 'i ha taha 'o e ngaahi fakamole fakaakó, kãtaki 'o 'ai ha 'apoinimeni mo e puleakó ke alea'i e tũkungu 'oku ke 'i ai. Ko e Polokalama Tokoni ki he Fãnauakó (Student Assistance Scheme) 'e lava pē ke tokoni kia koe.

Tukuhau Totongi Fakafoki fekau'aki mo e Akó.

Ko e ni'ihi 'o e ngaahi fakamole fakaakó 'e lava ke kau ki ha totongi tukuhau fakafoki. Ko e ngaahi fakamatala fakaikiiki fekau'aki mo e me'a ni 'e ma'u ia mei he

www.ato.gov.au

Fe'alu'aki ki he 'apiakó mo 'api

'E lava pe ke kau ho'o tamá ki he polokalama fekau'aki mo e fe'alu'aki 'a ia 'oku fakafou ia he Polokalama 'a e Ako'angá ki hono Fe'ave'aki 'o e Fãnauakó (School Student Transport Scheme). 'Oku 'oatu ai 'a e tokoni ki he totongi 'alu lēlue, pasi, vaka mo e sevesi 'alu pasi mama'ó. 'I he ngaahi feitu'u 'oku 'ikai ke 'i ai ha fefolau'aki fakapule'angá, 'oku toe 'i ai mo e faingamālie ke tokoni ki he totongi 'o e fe'alu'aki ki 'apiakó pea mei 'apiako 'i hono ngãue'aki 'o e ngaahi me'alele fakataautahá.

Telefoni: 1800 227 774 pe (02) 9891 8900
www.transport.nsw.gov.au

Tokanga'i 'o e fãnaú 'i he ngaahi houa 'oku 'ikai fai ai e akó

Ko e ngaahi sevesi (services) ki hono tokanga'i 'o e fãnaú 'i he ngaahi houa 'oku 'ikai fai ai e akó (Outside of School Hours - OOSH) 'oku fa'a fakalele ia 'i he ngaahi 'apiakó pe 'i ha feitu'u ofi ki he ngaahi 'apiakó. Ko ho'o 'apiakó te ne lava pē 'o 'oatu ha fakamatala fekau'aki mo e ngaahi sevesi 'i ho feitu'u. Ko e ngaahi sevesi ko 'ení 'oku totongi pea 'e ala lava pē ke ke kau ki he Pa'anga Tauhi 'o e Tamasi'i (Child Care Benefit) ke tokoni ki hono totongi 'o e tokanga'i e tamasi'i 'i he tuku 'a e akó.

Telefoni: Centrelink 136 150
www.centrelink.gov.au

Tohi e hingoa ho'o tamá 'i he me'a kotoa

Te ke lava:

- 'o tohi 'aki ha peni 'oku ngãue'aki he fale fõ ke faka'ilonga'i 'a e valá, tatã moe 'u sũ, pe tuitui pe haiane ha ngaahi faka'ilonga pē 'a'ata
- 'o vakai'i ko e ngaahi faka'ilongá 'oku 'ikai holo e lanú hili hono fó
- 'o ngãue fakataha mo ho'o tamá 'i hono 'a'au mo fa'o 'ene kató he pō kotoa
- ko e 'apiako kotoa 'oku 'i ai honau feitu'u 'oku tauhi 'ai 'a e koloa mole kotoa, ko ia ai 'eke 'i he 'ofisi kapau 'e 'i ai ha me'a 'oku mole.

Ko e ako 'a ho'ó tamá

'Oku 'ikai fiema'u ke 'i ai ha ngaahi taukei tefito ke ma'u 'e ho'ó tamá kimu'a pea ne kamata 'i he Kindergarten – 'oku 'ikai ha 'amanaki kuo poto ho'ó tamá he laukongá pe tohi nimá. Ko e tefito'i me'a lahi tahá ke ke ongo'i lototo'a fakataha mo ho'ó tamá fekau'aki mo e kamata 'a e akó.

Ngaahi 'Ekitivitī ke ke 'ahi'ahi'i mo ho'ó tamá kimu'a pea kamata e akó

Ko e ngaahi 'ekitivitī ko'eni ko e fokotu'utu'u pē ha fa'ahinga me'a ke ke fai fakataha mo ho'ó fānaú kimu'a pea nau kamata hū ki he akó ke faingofua ange kiate kinautolu 'a e akó.

Pōto'i he Leā

- hiva fakataha ha ngaahi fo'i hiva
- mou fai ha ngaahi talanoa fakakata mo lau maau
- 'oange ki ho'ó tamá ha ngaahi fakahinohino ma'ama'a ke ne muimui ki ai, hangē ko'eni, founga ki hono fa'o ha kato
- ngāue'aki ha 'u tohi ke manako ki ai, hangē ko e sio fakatātā
- 'ilo'i pau e ngaahi fakatātā 'i he 'u tohi, makasiní, 'i he televisioné pe ko e 'Initanetí
- fakalotolahi'i ho'ó tamá ke kau 'i he fepotalanoa'aki.

Poto he Tohinimá

- 'oange ki ho'ó tamá ha 'u penivahevahe, 'u peni faka'ilonga, ngaahi fo'i kala, 'u polosi tā valivali mo ha ngaahi va'akau tohi 'i he 'one'oné ke tā fakatātā, kohikohi pe tohi
- tohi e ngaahi mata'ifiká pea mo e ngaahi mata'itohi
- fakalotolahi'i ho'ó tamá ke ngāue'aki 'a e mata'itohi lalahi 'i he kamata'anga hono tohi hono hingoá, hangē ko Jack.

Poto he Fikā

- fakalotolahi'i ho'ó tamá ke ne fakatokanga'i 'a e ngaahi mata'ifiká 'o ngāue'aki e ngaahi fo'i lea hangē ko e me'a lahi, lahilahi, lahi ange, sí'i ange
- tokoni ki ho'ó tamá ke ne kumi ha ngaahi me'a 'i ha kulupu 'oku nau faikehekehe, hangē ko e ngaahi faikehekehe 'i he fuolinga ha me'a
- talanoa fekau'aki mo e ngaahi me'a fehanganagá – 'olunga mo lalo, sí'i hifo mo lahi hake, 'i mu'a mo 'i mui, 'aho mo e po'uli.

Pōto'i fakaekita/fakasósiale

- fokotu'utu'u ha ngaahi taimi ki ho'ó tamá ke va'inga mo e fānau kehé 'o lava ai ke nau ako ki he fevahevahe'aki mo va'inga tautaufetongi
- ako'i ho'ó tamá ke fakamā'opo'opo 'i he 'osi 'a e va'ingá
- tokoni'i ho'ó tamá ki hono ako'i ke lea'aki honau hingoa kakatō mo honau tu'asilá
- 'ai ho'ó tamá ke ne 'ilo'i 'a e 'u lao mo e 'uhinga ne fa'u ai 'a e ngaahi laó ko iá.

Pōto'i ngāue fakasinó

- akoako ki hono ngāue'aki 'a e 'u helekosí
- fokotu'utu'u ha faingamālie ke va'inga mo e poloka langá (building blocks) pea mo e ngaahi pāsolo (puzzles)
- va'inga hopohopo mo tāfue.

Hokohoko atu e va'ingá

Ko e va'ingá ko e taha ia 'o e ngaahi fiema'u mahu'inga taha 'a e fānaú pea 'oku 'ikai liliu ia 'i he 'enau hū ki he Kindergarten. 'Oku hanga 'e he va'ingá 'o fakatupulekina 'a e kupu kotoa 'o 'enau tupu mo'ui lelei.

'Oku va'inga 'a e fānaú he 'oku ma'u ai 'enau fiefiá, ka 'i he lolotonga 'enau va'ingá 'oku nau ako ai. 'I he taimi 'oku va'inga ai e fānaú 'oku nau ngāue'aki honau sinó, 'enau fakakaukau lotó, pea ako ki he anga 'o e fetu'utaki mo e ngāue fakatahá. 'Oku nau ako ki he founga 'oku ngāue ai ha ngaahi me'a mo 'ilo'i hono pule'i 'a e ngaahi me'a 'oku nau ongo'i. Kātaki 'o tuku ha taimi makehe 'i he tuku 'a e akó ke va'inga ho'ó tamá mo ne ma'u ha mālōlō lelei.

Mo'ui 'i he akó

Ko e ako'anga takitaha 'e 'i ai pe honau taimi kamata mo e taimi tuku, ka 'e fá'a kamata he 9 pongipongí pea tuku he ofi ki he 3 efiáfí, Mōnite ki he Falaite. 'Oku ma'u 'e he fānaú ha mālōlō 'i he taimi mālōlō síí pea mo e taimi kai ho'atā ke nau kai mo va'inga.

Ko e akó 'oku ala kamata mo tuku'aki ha fakataha'anga (assembly) 'a ia 'oku fakataha mai ki ai 'a e fānauakó ke nau fanongo ki he puleakó, kau faiakó mo e ngaahi fanongonongo 'oku fakahoko mai 'e he fānau ako kuo fili ke nau takí.

Ko e akó ko e me'a tu'upau

Ko e laó 'oku ne talatonu ko e fānau kotoa 'oku ta'u fakaako kuo pau ke nau 'alu ki he akó. Ko e taimi 'oku lí'aki ako ai 'a e fānaú 'oku mole ai e ngaahi fakamatala mahu'inga, 'o motuhia leva 'enau polokalama akó pea lava ke mole mo e loto hangamālié. To e mole foki mo e langa hake 'o e to'onga fakamahení. Ko e ngaahi tefito'i me'a ni ne lava pe 'o uesia 'enau fakakaukau ki he akó mo e lavame'á.

Ka tōmui ho'o tamá pe lí'aki ako

Kapau 'e tōmui ho'o tamá ki he akó kuo pau ke ke fakamo'oni 'i he foomu he 'ofisi 'o e 'apiakó; ko e founa ngāue tatau pē te ke fai kapau 'oku 'i ai ha fá'hinga 'uhinga te ke 'ave ho'o tamá kimu'a pea tuku e akó.

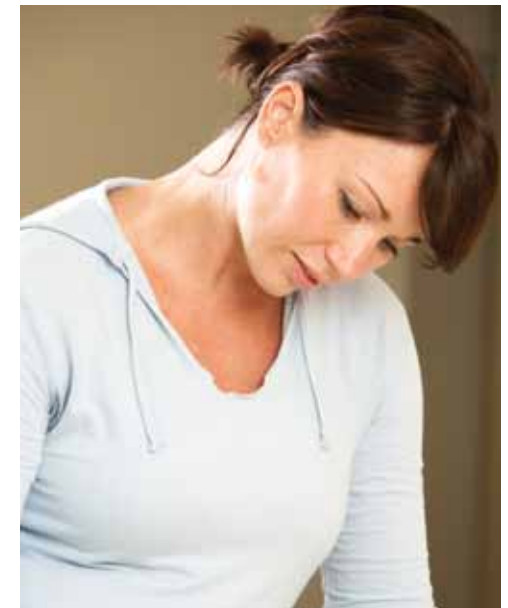
Kapau na'e lí'aki ako ho'o tamá 'oku fiema'u leva ke ke 'omai ha fakamatala ki he 'uhinga na'e lí'aki ako aí. Ko e anga mahení ke fai ha tohi 'o fakamatala'i 'a e 'uhinga na'e lí'aki ako aí pea ke 'oange 'a e tohi ko 'ení 'e ho'o tamá ki he'ene faiakó 'i he taimi 'e foki mai ai ki he akó. 'E lava pē ke fai 'e me'a tatau 'aki ha'o telefoni ki he 'apiakó.

Ko hono 'ave e fānaú he 'osi 'a e 'aho akó

'I he tuku 'a e akó he 'aho kotoa, 'e fakatahataha 'a e kalasi ho'o tamá 'i he feitu'u mahení. 'E talitali fakataha 'a e faiako ho'o tamá mo e tamaikí. 'Ai ke 'ilo pau 'e ho'o tamá mo 'ene faiakó 'a e tokotaha 'e ha'u 'o 'ave ho'o tamá he efiáfí kotoa. 'Oku fa'a lotomamahi 'a e fānaú 'o kapau te ke tōmui mai pe 'e tōmui mai mo e tokotaha kehe 'oku ha'u 'o 'ave iá.

Tauhi 'a e taimi tēpilé

'Oku lava 'a e fānauako Kindergarten ke nau vaivaia 'i he taimi po'ulí koe'uhi ko 'enau fai 'a e ngaahi me'a fo'ou mo faka-fiefia. Koe'uhi ko e ngaahi 'uhinga ko 'ení 'e tokoni kiate koe kapau te ke tauhi 'a e ngaahi taimi tēpile hangē ko e taimi kaukau, kai mo e lautohi ke fai he taimi pau. 'Oku mahu'inga ke ma'u ha mohe lelei he pō kotoa.

Ngaahi tohi nouti

Kapau na'e lí'aki ako ho'o tamá, 'e lava pē ke ke tohi ha nouti 'o kau ai e ngaahi fakamatala ko 'ení:

- fakakau e hingoa ho'o tamá mo 'ene kalasi
- fakakau e 'aho pea moe lahi 'o e ngaahi 'aho ne lí'aki ako ai ho'o tamá
- fakamatala'i e 'uhinga ne lí'aki ako ai ho'o tamá
- fakakau ai ha fakamatala makehe 'o ka fiema'u.

Kapau 'e lí'aki ako ho'o tamá 'o laka hake he 'aho 'e tolu kātaki mu'a 'o fakahā ki he 'ofisi 'o e 'apiakó ke nau 'ilo'i. 'E kei fiema'u pē ke fai ha tohi nounou 'i he taimi 'e foki mai ai ho'o tamá.

Ko e fakatātā 'o e tohi nouti mo e ngaahi fakamatala kuo 'osi liliu ki he lea kehekehe 'e 34 'oku 'i he

School Attendance

https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/documents/index_s.htm

‘Alu mo foki lelei mei he ‘apiakó

Kātaki ‘o manatu‘i ke ke pukepuke ‘a e nima ho‘o tamá ‘i he kolosi he kolosi‘anga ‘o e ‘apiakó. Ko e ngaahi hala takatakai he ngaahi ‘apiakó ‘oku fu‘u femo‘uekina ‘aupito ‘i taimi pongipongi mo e efiáfi. Kātaki ‘oua ‘e tu‘u pe tau ho‘o kā ‘o ofi ki he kolosi‘angá pea fakasio ‘a e ngaahi faka‘ilonga ke malu ‘a e fefononga‘akí mo e ngaahi faka‘ilonga tu‘ú he halá.

www.rta.nsw.gov.au

‘Atamai‘ia mo taleniti‘ia

Ko e fānau ‘atamai‘ia mo taleniti‘ia ‘oku nau laka hake he ‘avalisi ‘i he taha pe lahi ange ‘i he ‘elia faka‘atamai, sōsialé pe fakasinó. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi faingamālie ‘i he ngaahi ako‘anga ‘a e Pule‘angá ‘i NSW ki he fānau poto mo taleniti‘ia. Kātaki ‘o fetu‘utaki ki ho ‘apiakó ‘o talanoa mo e puleakó fekau‘aki mo e ngaahi polokalama ‘oku fakalelé.

www.curriculumsupport.education.nsw.gov.au/policies/gats

Fānau ako ‘oku ‘i ai ‘enau fiema‘u makehe

Kapau ko ho‘o tamá ‘oku faingata‘ia fakasino pe faka‘atamai pe ‘oku ‘i ai ha‘ane fiema‘u makehe, kātaki ‘o fakahā ki he puleakó ‘i he faingamālie vave tahá. Ko e Department of Education and Training ‘oku ne fakahoko ha ngaahi sevesi mataotao ke poupu‘i e fānau ako ‘oku mo‘ui faingata‘ia pehe ní.

www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/programs/disability.php

Ko e fānauako kotoa pē ‘oku nau faingata‘ia he akó, hangē ko e fānau ako ‘oku faingata‘ia he akó, ‘ikai kakato e tu‘unga faka‘atamai mo ‘ikai lava ‘o lea lelei, ‘oku poupu‘i kinautolu he‘e Polokalama Tokoni Ako ‘i honau ‘apiakó.

www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/programs/lrngdifficulty.php

10 Time to start school – Tongan

Ngaahi Lipooti

‘E ‘ikai ke si‘i hifo he lipooti ‘e ua te ke ma‘u fekau‘aki mo e tu‘unga ‘oku ‘i ai e ako ho‘o tamá he ta‘u, ‘o anga maheni ki hono tufaki atu ‘i he faka‘osinga ‘o e teemi 2 mo e 4. Ko e fakataha faka‘eke‘eke ‘a e mātu‘á mo e faiakó ko e faingamālie ia ke ke fepōtalanoa‘aki ai mo e faiakó ‘o fekau‘aki mo e tu‘unga fakaako ‘oku ‘iai ho‘o tamá, ka ‘o kapau ‘oku ‘i ai ha me‘a ‘oku ke ta‘efiemālie ki ai he lolotonga ‘o e ta‘ú, ‘ai leva ha ‘apoinimeni mo e faiakó ke fai ha talanoa ki ai.

Te ke lava ‘o ‘ahia, telefoni pe ‘imeili ki he ‘apiakó ke mou talanoa ki ha me‘a pe ‘oku ‘ikai fakafiemālie kiate koe. ‘E ma‘u mai mo ha kau fakatonulea ‘o kapau ‘e fiema‘u.

Tekinolosia ‘i he ‘apiakó

Fakafo‘ou ma‘u pe ho‘o ‘ilo fekau‘aki mo e ngaahi tekinolosia ‘e ngāue‘aki ‘e he fānau ‘i ‘apí, ‘i he ‘apiakó pe ‘i ha feitu‘u pē.

Ka fiema‘u ha ngaahi fakamatala makehe, kātaki ‘o ‘ahia ‘a e:

www.schools.nsw.edu.au/click

Time to start school – Tongan 11

Lisi fakamanatu ki he teuteu akó

(‘OKU’ IMAI KAU KOTOA E NGAHI NGAHI I HE ME‘A TE KE FAMA‘ELONGA I)
FAHATELONGI E NGAHI KAU ‘OSI FAI.

Ko e ta’u kimu’a pea kamata e ako ho’o tamá

- ‘Alu ki he ‘aho ‘oku fai ai ‘a e fakafe‘iloaki pe fakaangaanga.
- ‘I he taimi ‘e fai ai e ngaahi huhu malu’i, kole ke sivi ai e telinga (ongo) ho’o tamá mo ‘ene sio.
- Kapau ‘oku ‘i ai ha me’a ‘e kovi ki ho’o tamá, mahamahaki pe ko ha ngaahi fiema’u makehe, fakahā ki he ‘apiakó he faingamālie vave tahā pea ‘ai mo ha ‘apoinimeni ke sio ki he puleakó.
- Fakafonu ha tohi kole ki ha paasi fefolau’aki kapau ‘oku fiema’u ke ke fai ‘a e me’a koia (sio ki he peesi 5).
- Fokotu’utu’u pe ko hai te ne tokanga’i ho’o tamá kimu’a pea kamata mo tuku ‘a e akó. Fakafonu ha ngaahi tohi kole ki he sevesi OOSH ‘o ka fiema’u (sio ki he peesi 5).

Ko e ngaahi me’a ‘e fiema’u ke ke fakatau ki he akó

- Teunga ako (faha’i ta’u māfana, momoko, ngaahi sipoti).
- Tatā la’á (ko e konga pe ia ‘o e teunga akó).
- Ngaahi sū ako mo e sū lele (ngāue’aki ‘a e Velcro ‘o kapau ‘oku ‘ikai te nau lava ‘o nono’o e leisi honau sū).
- Kato ha’amo he tu’á (‘e ala ma’u atu ia mei he ‘apiakó).
- Puha fa’óanga me’akai ho’atā (‘ai ho’o tamá ke ne fili e puha te ne lava ‘o fakaavá).
- Hina inu.
- Kote faká tuha.
- Sote tā valivali (‘e sai pe ke ngāue’aki ha falani motu’á).
- Kato laipeli.

Ngaahi ‘aho ‘o e teemi

‘Oku teemi ‘e fá ‘a e ta’u fakaakó ‘a ia ‘oku lele he ongo semesitá ‘e ua. Ko e anga maheni ‘oku kamata ‘a e fānau ako Kindergarten he ‘aho ‘e taha hili ‘a e fokotu’u ‘a e fānau ako kehé he ‘apiakó pea ko e fānau ako taautaha he Kindergarten ‘oku nau fa’a kamata he taimi kehekehe ke lava ai ‘e he faiakó ‘o tuku ha taimi ma’ae tamasi’i ako taautaha. ‘E fakahā atu eni ‘e ho’o ‘apiakó.

Te ke lava ‘o sio ki he ngaahi ‘aho totonu ki he teemi takitaha ‘i he tu’asila ‘o e peesi ‘initaneti ‘oku hā atu ‘i lailó

<http://www.schools.nsw.edu.au/calendar/>

* Ko e ngaahi ‘aho fokotu’u ‘o e akó ‘e ala tōmu ‘i he ngaahi ‘apiako ‘i he Hihifo ‘o NSW. Vakai ki ho’o ‘apiakó.

** ‘Eke ki ho’o ‘apiakó fekau’aki mo ha ngaahi feliliu’aki.

Ko e ta’u ‘oku kamata ai e ako ho’o tamá

- Sanuali – ‘E ngali sai ke fakamoleki ha taimi he ‘aho kotoa mo ho’o tamá ‘o ke ako ‘a e ngaahi me’a ‘e fai ho’o tamá ‘i he taimi ‘oku kamata ai ‘enau akó hangé ko e tā fakatātā.
- Tohi’i e hingoa ho’o tamá ‘i he me’a kotoa pel
- ‘Ai ke pau ‘oku ke mau ‘a e fika telefoni ‘o e ‘apiakó.
- Ako’i ho fohā ke ne ngāue’aki ‘a e fai’anga tu’uofi he falemālió ‘o kapau ‘oku te’eki poto ai.

Ko e pō kimu’a he ‘uluaki ‘aho ‘o e akó

- Fakama’opo’opo e ‘u vala ho’o tamá, ‘u sū mo e ‘u sitōkeni.
- Mahalo pé na’a ‘oku ke fie ngaahi e kai ho’atā ‘a ho’o tamá ‘apó ‘o tuku ia ki he ‘aisi.
- Tokoni ki ho’o tamá ki hono fa’o ‘o ‘ene kato akó.
- Fa’o mo ha ‘u valaloto, sitōkeni pea mo ha vala fetongi ‘i ha kato pelesitiki. ‘Ai ke ‘ilo ‘e ho’o tamá ko e ‘u me’a ko ‘eni ‘oku ‘i he’ene kató na’a hoko ha fakatamaki he ‘apiakó.

Ko e ‘uluaki ‘ahó

- Lototó’a mo ke fiefia fekau’aki mo e ‘uluaki ‘aho ako ho’o tamá.
- Tukuange ha taimi faingamālie lahi ki ho’o tamá ke ne tui pe ‘e ia hono teungá.
- Nono’o e lou’ulu loloa pe fi e ‘ulú.
- Vali ‘aki ho’o tamá e kilimi malu’i mei he la’á ‘i he pongipongi kotoa. ‘Oku fiema’u ke nau tui honau tatā ako ‘i he taimi ‘oku nau ‘i tu’a ai.
- Faitā!

Ko e ngaahi uike ‘uluaki ‘o e akó

- ‘E talaatu ‘e he ‘apiakó ‘a e taimi ‘e fiema’u ai ke ke fa’o e ngaahi me’a ki he ngaahi ‘ekitiviti hangé ko e sipoti, ‘aati pe laipeli.
- ‘Oku fá vaivaia ‘a e fānau iiki ‘i he ngaahi uike ‘uluaki ‘o e akó. ‘E fiema’u ho’o tamá ‘a e taimi lahi ki he mohé.
- ‘Oange ki ho’o tamá ha me’atokoni pongipongi lelei ke mālohi hono sinó he ‘aho kakato.
- ‘Ai ke ‘ilo’i ho’o tamá ‘a e tokotaha te ne ‘ave ia mei he akó he ‘aho kotoa pé.
- Vakai’i e kato ho’o tamá he po kotoa ki ha ngaahi nouti (notes) mo ha toenga kai ho’atā.
- Feinga ke fa’u ha ngaahi taimi tēpile ‘o e pongipongi.
- Kamata ha taimi tēpile laukonga ‘i ‘api.
- Talanoa ki he faiakó fekau’aki mo ha tokoni ‘i lokiako, kapau te ke lava.
- Talatalanoa ki ho’o tamá ‘o fekau’aki mo e anga ‘o hono ‘aho he akó.
- ‘Oku mahu’inga ‘aupito ki ho’o tamá ke kei ‘iai hano taimi ke mālió lelei ai, va’inga ‘i tu’a mo fai e ngaahi me’a ‘oku manako ki ai ‘i he taimi ‘oku kamata ai e akó.

Mātu'a tauhi ako

Ko e makasini he ngaluope (ezine) ki he ngaahi fa'e tokoni mo e ngaahi tamai ke nau ma'u ha fakamatala 'i hono fakalele 'o e 'apiakó.

Ka fiema'u ha fakamatala lahiange, kātaki 'o 'ahia e:

www.schools.nsw.edu.au/ezine

Faile 'o e ngaahi 'aho akó

Tokoni kiate koe ki hono fokotu'utu'u 'o e mou'i 'i 'apiakó mo 'apí. Ko e taha 'o e feitu'u 'aonga ke ma'u mei ai e fakamatala fakaakó.

Ka fiema'u ha fakamatala lahiange, kātaki 'o 'ahia e:

www.schools.nsw.edu.au/schooldays

Ko ha loki ako Kindergarten

Ko e feitu'u fakafiefia mo fakalata 'a e ngaahi loki ako 'a e Kindergarten. 'E lava ke fokotu'utu'u 'e he fānaú 'a e ngaahi kongakonga 'o ha fakatātā (puzzles) mo honau ngaahi kaungāme'á 'i he falikí, va'inga 'i ha fale va'inga ma'ae fānau iikí (cubby house), fanongo ki he laukonga 'a e faiakó, pe ta'utu ha tesa (desk) 'o tohi mo tā fakatātā. Te nau ako fekau'aki moe mata'i fika, fuolinga, kupesi pea mo e saienisi, hiva, 'eva ki he laipelí, ngāue'aki 'a e komipiutá pea mo kau ki he ngaahi 'ekitiviti kehe.

Ko e hā 'a e me'a 'e ako 'e ho'o tamá 'i 'apiakó

Ko e taimi lahi 'oku fakamoleki 'i he Kindergarten ki hono fakatupulekina 'a e laukonga pea mo e fika 'a e fānaú. 'Oku 'iai 'a e ngaahi tefito'i lesoni 'ako 'e ono 'oku ako'i 'i he ngaahi 'apiako lautohi si'i.

'Aia ko e:-

- 'Ingilisi (English)
- Fika (Mathematics)
- Saienisi & Tekinolosia (Science and Technology)
- Aati Fa'u (Creative Arts)
- Sosaieti 'o e Tangatá pea mo hono 'ātakai (Human Society and its Environment)
- Tupulaki fakaekita, Mo'ui mo e Ako Sipoti (Personal Development, Health and Physical Education)

'E lava ke ke ma'u ha ngaahi fakamatala lahi ange fekau'aki mo e ngaahi lesoni 'e ako ki ai ho'o tamá mei he peesi 'initaneti 'a e Poate 'o e Akó Board of Studies 'aia ko e

www.boardofstudies.nsw.edu.au/parents

Fetu'utaki faka-tekinolosia

'Oku hanga 'e he NSW Department of Education and Training 'o 'oange ki ho'o tamá ha 'akauni (account) 'initaneti mo e 'imeili ke fakalalakala 'aki honau ngaahi faingamālie ako 'i ha 'ātakai malu. Ko hono ngāue'aki 'o e tekinolosia 'oku fakahoko ia 'i he loki ako kotoa pē.

Best Start Kindergarten Assessment

'Oku hū 'a e fānaú ki he Kindergarten mo ha ngaahi 'ilo fakataukei kehekehe. Ko e Sivi Lelei Taha he Kamata 'o e Kindergarten (Best Start Kindergarten Assessment) ko ha me'a ngāue ke tokoni'i 'a e kau faiakó ke nau 'ilo'i 'a e ngaahi 'ilo fakataa taha 'a e fānaú pea ako'i kinautolu ki he 'enau ngaahi fiema'u takitaha. 'I he kamata'anga 'o e ta'ú 'e hanga 'e he faiakó 'o sivi'i 'a e 'ilo ho'o tamá ki he fika pea mo e laukongá koe'uhí kae lava ke nau fokotu'utu'u ha polokalama 'oku tonu mo taa ki hono 'ako'i ho'o tamá. Ki ha fakamatala kuo 'osi liliu 'i ho'o leá, vakai ki he

Best Start Kindergarten Assessment

https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/documents/index_b.htm

"Ko e hā ho'o me'a na'e fai he akó he 'aho ní?"

Kapau ko e tali ho'o tamá ki he fehu'i ko 'eni ko e "hala'atā", toe 'ai ha fehu'i kehe: "Ko e hā 'a e ngaahi lea na'a ke akó he 'aho ní?", "Ko hai na'a ke va'inga mo ia he taimi kai ho'atā", "Ko e ha 'a e me'a na'ake sai'ia taha ai he akó he 'aho ní?"

Tokanga'i 'o e fānauakó

'Oku mahu'inga 'aupito ke 'ilo'i 'e ho'o tamá 'oku 'i ai 'a e tokotaha 'i 'apiako ke tokoni'i ma'u pe kinautolu. Kuo 'osi hanga 'e he ngaahi 'apiakó 'o fa'u ha ngaahi polokalama lelei ke poupuu'i pea mo malu'i 'a e fānau akó.

Tauhi 'o e fānau ke nau malu mo fiefia

'E fakamatala atu 'e he 'apiakó 'a e ngaahi taimi 'oku ngāue ai 'a e kau faiakó ki hono tokanga'i 'a e feitu'u kehekehe 'o e 'apiakó, pea mo e ngaahi founa hono 'ave ho'o tamá mei 'apiako, pea mo ha ngaahi founa kehe ke fakapapau'i 'oku tokanga'i 'a e fānau he taimi kotoa pē.

Kau Faiakó

Ko e kau faiako 'o e ngaahi 'apiako 'a e pule'angá 'i Niusauelé (NSW) kuo nau 'osi ma'u mata'itohi pea ko e kau pofesinale. 'Oku nau ongo'i 'a e fiema'u 'a e fānau iikí pea te nau tokoni'i mo tatakinautolu. 'E fakahā atu 'e he faiako 'a ho'o tamá 'a e founa lelei taha ke ke fetu'utaki ai mo kinautolu ke ma'u ha fakaikiki fekau'aki pea mo e fakalalaka 'a e 'ako 'a ho'o tamá. Kapau 'e 'i ai ha ngaahi liliu fekau'aki mo e mo'ui 'a ho'o tamá 'aia 'e malava ke ne uesia 'a 'ene ngāue mo 'ene manako he akó, manatu'i ke ke fakahā ki he faiakó.

Tokotaha fale'i 'a e 'apiakó

Ko e tokotaha fale'i 'a e 'apiakó ko e kau faiako taukei kuo nau ma'u lakanga fekau'aki mo e fakakaukau faka'atamai pea ako ki he to'onga mo'ui, mo ma'u mata'itohi hono ua 'i he fale'i faka'apiako. Te nau lava 'o tokoni'i 'a e fānau ako 'oku fe'ao mo ha faingata'a 'i 'apiako pe ko 'api. Te nau toe lava pe 'o tokoni'i ha ngaahi famili ke nau lava 'o ngāue 'aki ha sevesi 'i tu'a mei 'apiako kapau 'oku fiema'u. Ko e anga maheni ke ke telefoni ki he 'apiakó 'o 'ai ha'o 'apoinimeni pea mo e tokotaha fale'i 'a e 'apiakó.

'Ātakai Ta'ofi Fakamamahi

'I he 'apiako pule'anga kotoa pe, 'oku nau feinga mālohi ke ta'ofi 'a e anga houtamakí 'i hono fakalele 'a e ngaahi polokalama hangē ko e kulupu poupuu ki he to'u takitaha, 'a ia 'oku nau fakalotolahi'i 'a e ngaahi tō'onga mo'ui taau, langa hake 'o 'ete hākeaki'i kitá mo e faka'apa'apa ki he kakai kehé. 'Oku 'osi 'i ai 'a e ngaahi palani 'a e 'apiakó ki hono ta'ofi 'a e anga houtamakí mo fakakiná pea kuo 'osi ako'i 'a e kau ngāue 'i he 'apiakó ke nau leva'i 'a e ngaahi me'a ni. Te ke ma'u atu ha tatau 'o e palani ki he ta'ofi 'o e anga houtamakí mei he 'ofisi 'o e 'apiakó.

Tauhi makehe

Kuo hanga 'e he 'apiako 'a e Pule'anga 'o 'omai ha kau ngāue ke poupuu'i koe kapau 'oku fiema'u.

Ko e ngaahi lakanga ko 'eni 'oku kau ai 'a e:

- kau faiako ke poupuu'i 'a e fanauako 'oku nau faingata'ia he akó
- kau faiako ma'anautolu 'oku 'ikai ko 'enua 'uluaki leá 'a e lea faka-Pilitaniá (English as a second language - ESL)
- kau 'ofisa fa'u fakamatala mo fetu'utaki fakakomiuniti
- kau 'ofisa ako 'Apolisinale.

Kapau 'oku ke fakatokanga'i ha liliu lahi 'i he to'onga mo'ui 'a ho'o tamá, pe te ke ta'efiemālie 'i he ako ho'o tamá, 'e lava ke ke talanoa mo 'ene faiakó, tokotaha fale'i 'a e 'apiakó, pe ko e puleakó. 'Oku mahu'inga 'aupito ke ke 'ohake ha ngaahi me'a 'oku 'ikai te ke fiemālie ki ai he vave tahá.

Founga ngāue fakatimi – ho’o tamá, koe mo e akó

‘Oku fiefia ‘a e fānaú ke nau sio ki he’enua matu’a mo honau kau tauhi ‘i ‘apiakó, tatau aipē pe ko ‘enua tokoni ‘i loki ako, kenitini (canteen), pe ko ha ngaahi me’a kehe. ‘Oku fakahā ‘e he ngaahi fakatotoló ‘oku ola lelei ange ‘a e ‘ako ‘a e fānaú kapau ‘oku mahu’inga’ia ‘enua mātu’á pe ko honau tauhi ‘i he’enua ngāue fakaakó. ‘Oku mahu’inga ‘aupito ho’o tokoní.

Kau ‘i he ako ‘a ho’o tamá

Ngaahi founga te ke lava ai ‘o kau

- tokoni ‘i he lokiakó
- fanongo ki he lautohi ‘a e fānauakó
- tokoni ki he fānaú ‘i he komipiutá
- tokoni ‘i he ngaahi ‘a’ahi ki he ngaahi feitu’u kehe
- tokoni ‘i he kenitini
- faiko ha timi sipoti.

Kau ha komiti

- Ko e Kautaha ‘a e Mātu’a pea mo e Kakai (The Parents and Citizens’ Association - P&C) ‘i he ‘apiako kotoa pe ‘oku nau kau ‘i hono fokotu’u e ngaahi fakakaukau fekau’aki mo e ‘apiakó pea mo e anga hono fakamoleki e pa’anga ‘a e ‘apiakó. Kapau ‘e ‘ikai ke ke lava ‘o kau ‘i he ngaahi fakatahá, ‘e lava pe ke ke kau ‘i he ngaahi me’a ‘oku fokotu’utu’u ki he ‘apiakó, hangē ko e ngaahi faka-sōsiale mo e feinga pa’anga.
- Ko e ngaahi Kosilio ‘a e ‘apiakó (School Councils) ‘oku fa’u ‘aki ia ‘a e mātu’a tauhi fānau, kau faiakó, ko e puleakó mo e kau fakafongia ‘o e komuniti fakakoló. ‘Oku nau fakati ‘a e fatongia mahu’inga ‘i hono ‘ai ke pau ko e kátoa ‘o e komiuniti ‘a e akó ‘oku nau kau hono tanupou ‘a e ngaahi fakakaukau mahu’inga fekau’aki mo e ‘apiakó.
- Ko e Ako ma’ae kau ‘Apolisinalé mo e Ngaahi Kulupu Fealea’aki (Aboriginal Education and Consultative Groups - AECG) ‘oku nau fakapapau’i ko e ngaahi komiuniti ‘oku tuku atu ‘enua ngaahi fakakaukau ki he Ako ma’ae kau ‘Apolisinalé mo e ngaahi me’a fekau’aki mo e akó ‘i he levolo fakakoló.
- Ko e Kautaha ma’ae Mātu’a ‘a e Fānau Nofo Mama’ó (Isolated Children’s Parents’ Association) ‘oku nau fekumi ki ha fakalalakala ange ‘i he ngaahi faingamālie ako ma’ae fānau iiki ‘oku nau ‘i he ngaahi feitu’u ma’uma’unganoa mo e ngaahi ‘elia ‘i ‘uta.

Teuteu’i

Te ke ‘ilo pē ‘i he taimi ‘oku kamata ai e ako ‘a ho’o tamá ‘oku pau ke ‘i ai e ngaahi nouti ‘oku ‘omi mei he ‘apiakó ki ‘api pea mo e tohi fanongonongo (newsletter). ‘Oku tonu leva ke kamata ha tuku’anga faille ke hoko ko e tākaki’anga ia ‘o e ‘u fakamatala fakaakó, hangē ko e ‘u nouti, ‘u tohi fanongonongo, ‘u lipooti ‘a ho’o tamá mo e ngāue fakaakó.

Kapau te ke lava ‘o ma’u ha tuku’anga faille, ‘e lava leva ke ke ngaohi ha fokotu’u’anga ‘o ngāue’aki ‘a e me’a ngāue mo e ngaahi naunau ‘oku ‘i he:

www.schools.nsw.edu.au/news/schooldays

Paaki leva e takafi mo e ngaahi me’a ‘oku ne fakamavahevahe’i e ‘u faille ke faka’ofa’ofa ‘a e tuku’anga faille. Te ke ma’u ai mo e ‘u tohi māhina ke tokoni kiate koe ‘i hono tauhi e ngaahi fakatokanga ki ho’o kau ki he me’a fakaako mo e ngaahi ‘apoinimi, ko e tuku’anga ia ‘o e ngaahi fetu’utaki’anga ‘o e ‘apiakó, pea pehē ki he ngaahi pepa fakamatala mo e ‘u naunau ke tokoni ki ho’o tamá ‘i he fai’ene homueká (homework).

Ngaahi 'aho mo'ui lelei 'a e akó

'Oku fiema'u ke kai 'e ho'o tamá ha me'akai 'oku fakamo'ui lelei ki he sinó ke ma'u ha ivi mo tokoni ki he'ene tokanga he akó. Ko e me'akai 'oku kai 'e ho'o tamá 'i he taimi kai pongipongi 'oku fiema'u ke ne ma'u ai ha mālohi fe'unga pea toki hoko e taimi mālōlō si'i pea hili ia te nau fiema'u ha fa'ahinga me'a fakamo'ui kehekehe ki he kai he mālōlō si'i mo e kai ho'atā 'o lele 'aki he toenga 'o e 'ahó.

Kai 'i he 'apiakó

Ko e kai 'i he 'apiakó ko ha me'a fo'ou ia ki ho'o tamá ka fakahoa ki he kai 'i 'apí pe ko e ako kimu'a he Kindergarten. 'Oku 'ikai foki ke 'i ai ha feitu'u ke tauhi ai e me'akai ke mafana pe momoko. 'Oku lahilahi tangutu pē fānaú he musié pe funga tēpilé 'o palanisi 'enau me'akai honau funga tuí. 'Oku toe fiema'u foki ke nau lava 'o fakaava e me'a kotoa pē 'oku kofukofu 'i 'aki 'enau me'akai ko e 'uhí ke 'oua 'e mole ha taimi lahi he kaí pea si'i ai e taimi va'ingá.

Fanga kí'i me'a 'aonga ke tokoni ki ho'o tamá

- Fa'o e me'akai 'oku faingofua hono fakaavá, faingofua hono kai pe 'ikai foki ke fakaveve.
- Tohi e hingoa ho'o tamá 'i he'ene puha kaí ho'atā, hina inu mo ha toe ngaahi puha kehe.
- Fa'o moha hina inu kuo faka-poloka ke ne fakamokomoko e me'akai. Kofu 'i 'aki ia ha taueli holo ipu na'a 'iai ha mama.
- Ngāue'aki ha ngaahi puha fakatolonga pē ngaahi kato fakamokomoko.
- Faka'ehi'ehi mei hono ngāue'aki e milemila kofu me'akai he 'oku faingata'a'ia e fānaú hono fusí.
- Fa'o ha pepa holoholo pe kofu 'i pepa e fo'i'akaú ke 'oua na'a volu.
- Fakamanatu ki ho'o tamá ke fanofano hono nimá kimu'a pea toki kai pea ngāue'aki e falemalōlō he taimi mālōlō si'i mo e kai ho'atā.
- Kapau 'oku ke ngaahi pe 'a e kai ho'atā he po'ulí, fa'o e me'akai he 'aisí kae 'oua kuo hoko e taimi akó.
- Fa'o ma'u ha hina vai ki ho'o tamá he 'aho kotoa pea fakamanatu ki ai 'e lava pe ke ma'u e vaí mei he paipa vai pe fai'anga inu he 'aho kakato.

Ngaahi fakakaukau ki he kai he mālōlō si'i mo e kai ho'atā

- Tofi kongokonga iiki e fo'i'akaú (tatau 'i ha lemani si'i pe 'i he 'apelé, peá pe siaine ke 'oua na'a nau lanu melomelo) pea fa'o kinautolu 'i ha puha si'isi'i.
- Tofi e ngaahi vesitapolo hangē ko e kaloti, celery mo e cucumber pea fa'o 'i ha milemila 'oku lava 'o silá 'i. 'I ha puha makehe, fa'o ha dips pe yoghurt ke unu ai e kaloti.
- Ngaohi ha wholemeal muffins pea tuku 'aisi. Fa'o ha fo'i muffin he 'aho kotoa ki he mālōlō si'i pe tuku pe 'i 'apí ki ha kai ma'ama'a he efiáfi.
- Ko ha kongokonga moli tuku 'aisi mo e faina ko e fanga kí'i kai ifo ia 'i he faha'i ta'u mafana.
- 'Ahi'ahi'i e fa'ahinga mā kehekehe, hangē ko e rolls, pita, wholegrain pe tortilla wraps.
- Kapau 'oku ngāue'aki ha temata, tofi manifinifi pea fakahū he ngaahi me'a kehe 'oku ngaohi 'aki 'a e sanuisi ke 'oua na'a vaia.
- Kuki ke lahi si'i e me'akai ki he kai efiáfi pea tuku ha kongá ki he kai ho'atā he 'aho hono hokó. Ngāue'aki 'a e quiche, kongokonga pizza ngaohi 'i 'apí, patties vesitapolo, vesitapolo ta'o, mo e salati nutolo.

Ko e taimi 'oku toe fakafoki mai ai e me'akai kaiho'atā ki 'apí

'Oua te ke fu'u hoha'a kapau ko ho'o tamá 'oku 'ikai ke ne kai 'ene me'akai ho'atā. Taimi 'e ni'ihi 'oku fu'u fiefia mo femouekina 'e fānaú he va'inga mo hono ngaahi kaungāme'a 'i he houa kaí pea 'ikai ke nau kai kotoa 'enau me'akai.

Kapau 'oku fu'u fiekaia ho'o tamá 'i he tuku 'a e akó, 'e ngali fiema'u koe ke ke fakatokanga ki ai ke ne kai 'ene meakai ho'atā. Ko e to'onga kai 'a ho'o tamá 'e fai atu pē pea anga ki ha taimi tēpile.

Kutu 'i he 'ulú

'Oku lahilahinga ke ma'u 'e he fānau akó 'a e kutu 'i he 'ulú 'i ha fa'ahinga taimi pē pea 'oku 'ikai ha'ane felave'i mo e ma'á pe 'ulí. Ko e kutu 'i he 'ulu 'oku fakamafola ia 'i he taimi 'oku feohi va'ofi ai e fanau iiki, ka 'oku 'ikai fakatupu 'e he kutu 'i he 'ulú ha maumau ki he mo'ui ho'o tamá.

Ko hono malu'i ho'o tamá mei hono ma'u e kutu 'i he 'ulú:

- toutou sivi faka'auliliki e 'ulu ho'o tamá
- nono'o ma'u pe kimui 'a e 'ulu loloá.

Kapau 'oku kutua 'e 'ulu ho'o tamá:

- to'o e fihí 'o e 'ulú 'aki hano helu 'aki ha helu lahi, pea toki helu e 'ulú 'aki ha helu matolu, konitisinā (conditioner) hinehina ki he 'ulú 'o ngāue'aki faka'aho ha helu mataiiki ke to'o 'aki e kutu 'i he 'ulú mo honau fuá (nits) kae 'oua kuo 'osi kotoa e lihā
- kokohoko atu pe hono 'ave ho'o tamá ki he akó
- tala ki he 'apiakó ke lava ke nau fakahā ki he kakai kehē ke vakai'i e 'ulu 'o 'enau fānau; he 'ikai 'ilo 'e ha taha 'oku ma'u 'e he kutú ho'o tamá
- 'i he taimi 'e ni'ihi 'oku fakalele 'e he 'apiakó 'a e 'aho "faka'auha liha" ke fakavave'i hono faka'auha 'o e liha 'i he 'apiakó.

Ka toe fiema'u ha fakamatala:
www.health.nsw.gov.au/publichealth/environment/headlice/

Ka fiema'u ha fakamatala kuo 'osi liliu ki ho'o lea, 'ahia 'a e

Head lice parent information sheet
https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/documents/index_h.htm

Ko e hā e me'a 'e hoko kapau 'e puke ho'o tamá?

'I 'apiako

Kapau 'e puke ho'o tamá pe 'e lavea 'i 'apiako, 'e fetu'utaki leva 'a e 'apiakó kiate koe mo fai ha feinga fakafaito'o. Kapau 'oku 'ikai puke lahi ho'o tamá 'e 'ave leva ia ki he feitu'u 'oku tauhi ai e kau puké (sick bay), 'a ia 'oku ofi pē ki he 'ofisi 'o e akó, 'e lava pe ke nau tokoto ki lalo mo tokanga'i he sick bay. 'E telefoni atu kiate koe ke ha'u 'o 'ave ho'o tamá mei 'apiako 'o kapau 'oku fu'u puke lahi ke toe foki ki he lokiakó. 'I he 'uhinga ko 'ení, 'oku totonu ke ke tauhi malu ma'u pē ho'o ngaahi fetu'utaki 'anga 'oku ke lolotonga ngāue'aki mo e 'apiakó.

'I 'api

Fakamama'o ho'o tamá mei he 'apiakó pea 'ave ki ho'o toketá kapau 'oku:

- mofi 'o a'u ki he 38°C pe lakahake ai
- lua mo fakalele
- puke he momokó pē 'oku ne ma'u e ngaahi faka'ilonga 'o e fulú (flu)
- fepulopulasi pea 'ikai 'ilo e me'a na'a ne fakatupú.

Ko ha ngaahi mahaki pipihi

Tauhi ho'o tamá 'i 'api pea 'ave ki he toketá kapau 'oku ne ma'u ha taha 'o e ngaahi me'a 'oku ha atu 'i laló:

- **Huhunu:** Mofimofi, fofonu moha velia 'aia 'oku kamata 'aki ha fepulopulasi 'oku lanu pingiki 'o hoko 'o fā pea mongumangu .
- **Matakovi:** 'Oku ongo veveli e kano'i mata, kula pea lo'imata'ia . 'E malava pe 'o pipiki e la'imata lolotonga e mohé.
- **Impetigo:** Ko e fanga ki'i me'a kulokula fuopotopoto 'oku liliu 'o fā pea fonu pela 'o hoko atu ki he fakamongumangu – lahilahí 'ene 'asi he matā, ongo nimā pe nge'esi 'ulú.
- **Lafā:** Ko ha faka'uno'unoa si'i pe he funga kilí pea takai'i 'e ha fuopotopoto lanu pingiki.

Ki ha toe fakamatala fekau'aki mo e ngaahi mahaki pipihí, tā ki he NSW Health 'aki e (02) 9391 9000 pe 'ahia 'a e www.health.nsw.gov.au

Malu'i mei he la'á

'Oku feinga 'a e ngaahi Ako'angá ke malu'i e fānau iiki 'i 'apiakó mei he ngaahi maumau 'oku fakahoko 'e he huelo 'o e la'á 'aki hano langa ha ngaahi fakamalumu'anga he 'u feitu'u lahi pea mo hono 'ai 'o e 'u tatá ko e kongá ia 'o e teunga akó. Ko e tatá ho'o tamá kuopau ke tui 'i he taimi 'oku nau 'i he mala'e va'ingá ka 'ikai pea kuopau kenau va'inga he malumalú. 'E lava pe ke tui matasio'ata la'á 'a e fānau iiki 'i 'apiakó ke malu'i honau kano'imata mei he maumau 'a e la'á.

'I 'api, 'ai ko e kongá ia ha taimi tēpile ke vali ha kilimi la'á (sunscreen) he pongipongi kotoa pē kimu'a pea 'alu ho'o tamá ki he akó.

Ngaahi 'isiu fakafaito'o

Kapau ko ho'o tamá 'oku ma'u 'e ha mahaki, ngaahi fakafehoanaki ki he mo'ui, 'oku ngali 'e ma'u 'e he anaphylaxis pe fiema'u ke fakahoko ki ai ha faito'o ne tu'utu'uni 'e he toketá, kuo pau ke fakahā ki he 'apiakó. Ko e fakamatala ko 'ení 'i he anga mahení 'e 'oatu ia ko e kongá 'o e founa ngāue ki he lesisita akó, kaekehe 'oku toe mahu'inga foki ke ke fakahā ki he 'apiakó 'oka 'iai mo ha to e liliu ki he mo'ui ho'o tamá.

Ngaahi fakafepaki ki he sinó

Ko e Anaphylaxis ko e fakafepaki ia 'a e sinó ki he ngaahi me'akai hangē ko e nuts (peanuts, walnuts etc), fingota, pe huhu 'e ha inisekite. Kapau ko ho'o tamá ne 'osi sivi he'e toketá 'o 'ilo'i 'oku fepaki hono sinó mo ha fa'ahinga me'akai, 'oku mahu'inga ke ke fakahā ki he puleakó he faingamālie vave tahā ke tokonaki ha ngaahi me'a ke tokoni ki ho'o tamá ke fakasi'isi'i 'ene ofi ki he ngaahi me'a 'oku kovi kiai. 'E lava pe ke kole atu ke ke tokoni ki he tokotaha 'oku ne fakalele 'a e kenitini 'a e akó 'i hano fulihi 'o e menu (menu) 'a e kenitini.

www.allergyfacts.org.au

Fakamatala 'aonga

NSW Department of Education
and Training

Telefoni: (02) 9561 8000
www.det.nsw.edu.au

Fakamatala ma'ae ako pule'angā NSW
www.schools.nsw.edu.au

Tekinololsia he 'apiakó 'ahia Click
www.schools.nsw.edu.au/click

Faiako mo e ako fakafetokoni
Teaching and learning exchange (TaLe)
Fakamatala ki he ako moe ngaahi naunau tokonilahi ki
he ngaue fakaakó: 'Ahia e *Parents and Community* 'i he
www.tale.edu.au

Sevesi Telefoni Fakatonulea:
Telefoni: 131 450

Board of Studies
www.boardofstudies.nsw.edu.au/parents

Fe'alu'aki 'a e Fānauakó
Telefoni: 1800 227 774 pe (02) 9891 8900
www.transport.nsw.gov.au

Fale'i tauhifānu
www.raisingchildren.net.au

Ngaahi fakakaukau ki he kai ho'atā 'i
he akó mo e me'akai fakamo'ui lelei
www.healthykids.nsw.gov.au

Ngaahi kenitini mo'ui lelei 'a e akó
[www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/
studentwellbeing/schoolcanteen/index.php](http://www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/studentwellbeing/schoolcanteen/index.php)

Ouau tokoni ki he tamási'i akó
[www.det.nsw.edu.au/policies/student_serv/
student_welfare/stude_welf/PD20020052.shtml](http://www.det.nsw.edu.au/policies/student_serv/student_welfare/stude_welf/PD20020052.shtml)

Ta'ofi 'o e fakamamahi
www.det.nsw.edu.au/antibullying
www.bullyingnoway.com.au
**Ki ha fakamatala kuo 'osi liliu lea 'ahia e
Anti-bullying**
[https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/
documents/index_a.htm](https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/documents/index_a.htm)

Ngaahi fiema'u makehe
[www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/
programs/lrngdifficulty.php](http://www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/programs/lrngdifficulty.php)
[www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/
programs/disability.php](http://www.schools.nsw.edu.au/studentsupport/programs/disability.php)

Best Start Kindergarten Assessment
**Ki ha fakamatala kuo 'osi liliu lea 'ahia e
Best Start Kindergarten Assessment**
[https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/
documents/index_b.htm](https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/documents/index_b.htm)

Ako ma'ae kau 'atamá'ia mo taleniti'ia
[www.curriculumsupport.education.nsw.gov.au/
policies/gats/assets/pdf/polsuppparent.pdf](http://www.curriculumsupport.education.nsw.gov.au/policies/gats/assets/pdf/polsuppparent.pdf)

Ngaahi me'a 'oku fakafepaki ki he sinó
www.allergyfacts.org.au
[www.allergyfacts.org.au/PDF/
AnaphylaxisGuidelinesFinal.pdf](http://www.allergyfacts.org.au/PDF/AnaphylaxisGuidelinesFinal.pdf)
**Ki ha fakamatala kuo 'osi liliu lea 'ahia e
Anaphylaxis**
[https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/
documents/index_a.htm](https://www.det.nsw.edu.au/languagesupport/documents/index_a.htm)

Sipoti mo e fakafeohi'anga 'i NSW
www.dsr.nsw.gov.au

Ha'ofanga Fakatahataha 'a e Mātu'a
mo e Tangata'i Fonua
www.pandc.org.au

Kulupu Fale'i Ako 'a e Kau 'Apó
<http://www.aecg.nsw.edu.au/>

Tukuhau Fakafoki Akó
[www.ato.gov.au/individuals/content.asp?doc=
content/00174278.htm](http://www.ato.gov.au/individuals/content.asp?doc=/content/00174278.htm)

Totongi Tauhi Tamá
[http://www.centrelink.gov.au/internet/internet.nsf/
payments/childcare_benefit.htm](http://www.centrelink.gov.au/internet/internet.nsf/payments/childcare_benefit.htm)

Tokoni mo e poupu
Telefoni Tokoni ma'ae fānu iiki (Kids Helpline)
Ko ha sevesi fale'i ta'e totongi ma'ae kau ta'u 5 ki he 25:
Telefoni: 1800 551 800
www.kidshelpline.com.au

Sevesi Telefoni Fakatonulea

Kapau 'oku ke fiema'u ha toe fakamatala kātaki 'o fetu'utaki ki ho'o 'apiakó. Kapau 'oku ke fiema'u ha tokotaha fakatonulea ke tokoni kiate koe kātaki 'o tā ki he Sevesi Telefoni Fakatonulea 'i he fika telefoni **131 450** pea kole ke 'omi ha tokotaha fakatonulea 'i ho'o leá. 'E telefoni leva 'a e tokotaha tali telefoní ki ho 'apiakó pea ko e tokotaha fakatonuleá 'e tatali he lainé ke tokoni kiate koe lolotonga ho'o fepotalanoa'akí. 'E 'ikai te ke totongi 'a e sevesi ko'ení.

Fakamatala Fakaako kuo 'osi liliu leá

Ma'u 'a e fakamatala fakaako kuo 'osi liliu ki he ngaahi lea kehekehe 'i he:

www.det.nsw.edu.au/languagesupport/index.htm

© December 2009
NSW Department of Education and Training

GPO Box 33
Sydney NSW 2001
Australia
T (02) 9561 8000
www.det.nsw.edu.au

ISBN 978-1-921084-24-9

The National Education Access Licence for Schools (NEALS)